

Барановська В. М.*

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті висвітлені основні методи контролю та принципи перевірки навчальної роботи, охарактеризовані психолого-педагогічні аспекти контролю знань та рівні предметної навченості на підставі якісних характеристик.

Сучасний розвиток Української держави, вибір курсу на демократизацію суспільства та входження до європейського освітнього простору передбачає впровадження європейських норм і стандартів у шкільній географічній освіті.

Розв'язання проблеми підвищення якості освіти передбачає значне поліпшення контролю навчальної роботи учнів як важливого засобу управління процесом навчання, здійснення пошуків нових підходів до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів – невід'ємного структурного компоненту навчально-виховного процесу. За умови правильної організації навчальної діяльності контроль сприяє розвитку пам'яті, мислення та мовлення учнів, систематизує їхні знання, своєчасно виявляє прорахунки в навчальному процесі, служить їх запобіганню. Добре організований контроль знань учнів сприяє демократизації навчального процесу та його інтенсифікації, забезпечує диференціацію навчання. Розвиток різноманітних видів контролю стимулює навчання та пізнавальну діяльність учнів. Спроби вилучити педагогічний контроль повністю або частково з навчального процесу, як свідчить історія освіти, призводили до зниження якості навчання, рівня знань.

Значення педагогічної оцінки в навчально-виховному процесі досліджували А. Алексюк, Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, В. Лозова, Є. Перовський, В. Полонський, О. Савченко, О. Ростовський, П. Сікорський, В. Сухомлинський, С. Сухорський, М. Фіцула, А. Хуторський, М. Ярмаченко. Історичний аспект даної проблеми розглядається в працях С. Бабишина, М. Волошина, Р. Волошина, М. Стельмахович, Д. Федоренко та ін. [7].

Метою статті є аналіз особливостей методів контролю та принципів перевірки навчальної роботи, характеристика психолого-педагогічних аспектів контролю та оцінювання знань, рівня предметної навченості на підставі якісних характеристик.

Необхідність контролю навчальної роботи й оцінювання знань має об'єктивний характер: з одного боку, він є завершальним компонентом оволодіння певним змістовним блоком, а з іншого – своєрідною зв'язуючою ланкою в системі навчальної діяльності. Тут діє закономірний зв'язок у ланцюгу: мета навчання – процес – результат – наступна мета. Адже для того

* © Барановська В. М.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

щоб педагогічно грамотно визначити мету, необхідно точно знати, що вже досягнуто в результаті навчання. Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь і навичок, а сформувати її компетентність як загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Основними групами компетентностей, яких потребує сучасне життя, є:

- *соціальні* – пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, у врегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом;

- *полікультурні*, що стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо;

- *комунікативні*, що передбачають опанування усного і писемного спілкування, оволодіння кількома мовами;

- *інформаційні*, що зумовлені зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві й передбачають оволодіння інформаційними технологіями, уміннями здобувати, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію;

- *саморозвитку та самоосвіти*, що пов'язані з потребою і готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;

- компетентності, що реалізуються в прагненні й *здатності до раціональної, продуктивної, творчої діяльності*.

Компетентності як інтегрований результат навчальної діяльності учнів формуються передусім на основі опанування змісту загальної середньої освіти. Виявити рівень такого опанування покликане оцінювання.

Основними функціями оцінювання навчальних досягнень учнів є:

- *контролююча*, що передбачає визначення рівня досягнень окремого учня чи класу, виявлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу;

- *навчальна*, що зумовлює таку організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення сприяє повторенню, вивченню, уточненню й поглибленню знань;

- *діагностично-коригуюча*, що передбачає з'ясування причин труднощів, які виникають в учня під час навчання, виявлення прогалин у знаннях і вміннях та внесення коректив, спрямованих на усунення цих прогалин;

- *стимулюючо-мотиваційна*, що визначає таку організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення стимулює бажання поліпшити свої результати, розвиває відповідальність, формує позитивні мотиви навчання;

- *виховна*, що полягає у формуванні вміння відповідально й зосереджено працювати, сприяє розвитку працелюбності, активності, акуратності тощо;

- *розвивальна*, що сприяє розвитку психічних процесів

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

особистості – пам'яті, уваги, мислення, пізнавальної активності, мовленнєвої культури;

– *прогностично-методична*, що допомагає як учню, так і вчителю прогнозувати свою роботу.

– *організуюча*, що полягає у формуванні оптимального режиму самостійної роботи учнів [5].

Методи контролю слід розглядати як категорію науки і як спосіб практичної діяльності вчителя й учнів. Вони забезпечують одержання зворотної інформації про зміст, характер досягнень учнів у навчально-пізнавальній діяльності та про ефективність праці вчителя. Виділяють декілька методів контролю навчальних досягнень учнів: метод усного контролю, метод письмового контролю, метод практичного контролю, метод машинного (програмованого) контролю, метод самоконтролю. Особливість останнього методу полягає в тому, що він учить школярів контролювати та оцінювати свої дії та дії інших, дає можливість учню краще розуміти оцінку, що виставляє йому вчитель, надає природну можливість диференціації домашнього завдання [4].

Принципи організації контролю та оцінювання знань учнів визначаються метою навчально-виховного процесу, а також об'єктивними педагогічними закономірностями. Перевірка й оцінювання знань учнів повинні мати індивідуальний характер – педагог працює з кожним учнем, ураховуючи його індивідуальні особливості. Контроль повинен бути систематичним та системним – здійснюватися протягом усього періоду навчання. Диференційоване оцінювання навчання передбачає здійснення оцінювання успішності на основі різнорівневого підходу. Тематичність контролю передбачає оцінку навчальної діяльності з кожної теми. Об'єктивність оцінювання означає систематичний аналіз результатів контролю і показників успішності за єдиними критеріями з метою своєчасного здійснення заходів для поліпшення організації і змісту навчально-виховного процесу. Результати контролю обов'язково слід доводити до відома учнів. Усі педагоги повинні дотримуватися єдиних вимог до учнів згідно з діючими загальнодержавними стандартами [2].

Учитель оцінює рівень предметної навченості на підставі якісних характеристик:

1. Повнота знань – кількість знань про об'єкт, що вивчається, передбачена навчальною програмою.

2. Глибина знань – кількість усвідомлених учнем суттєвих взаємозв'язків знання (прямих, опосередкованих) з іншими.

3. Оперативність застосування – готовність та вміння учня застосовувати знання в стандартних і змінених ситуаціях, пов'язаних як із змістом, так і з типами ситуацій; характеризуються також точністю знання та способами його застосування в певних умовах.

4. Гнучкість знань – швидкість знаходження варіативних способів застосування знання відповідно до зміни ситуації

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

(уміння вилучати з пам'яті в необхідний момент спосіб діяльності, уміння знаходити новий спосіб через комбінацію низки існуючих, здатність пропонувати кілька способів застосування знань для однієї ситуації).

5. Конкретність та узагальнення знань – здатність узагальнювати конкретні факти від часткового до спільного.

6. Систематичність і системність знань – усвідомлення учнем послідовності знань, їх відмінність від інших базових; усвідомлення учнем сукупності знань, структура яких відповідає структурі наукової теорії (поняття, основні положення, закони, факти, наслідки).

7. Усвідомлення знань – бачення учнем взаємозв'язків між знаннями, а також шляхів одержання знань; учень має володіти «знаннями про знання» [1].

Існує шестирівнева таксономія знань та умінь:

– Знання (запам'ятовування попередньо вивченого матеріалу) – 1–3 бали.

– Розуміння смислу вивченого матеріалу – 4–6 балів.

– Застосування (вміння використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях) – 7–9 балів.

– Аналіз – уміння розчленовувати ціле на складові елементи.

– Синтез – уміння створити ціле із частин.

– Оцінювання – уміння визначити цінність та придатність певних засобів для досягнення мети.

Уміння аналізувати, синтезувати та оцінювати відповідає 10–12 балам.

При складанні завдань з перевірки знань для кожної таксономічної одиниці використовуються певні ключові слова:

1. Знання (1–3 бали): визначити, засвоїти, згадати, впізнати, назвати, перерахувати; що відбувалося? коли відбувалося?

2. Розуміння (4–6 балів): викласти, доповнити, перегрупувати, проілюструвати прикладами, переказати власними словами, продемонструвати, установити взаємозв'язок між об'єктом та його властивостями.

3. Застосування (7–9 балів): застосувати, узагальнити, співвіднести, вибрати, класифікувати, запропонувати алгоритм, знайти альтернативу.

4. Аналіз, синтез, оцінка (10–12 балів): вирізнити, віднести до категорії, розрахувати, проаналізувати, протиставити, порівняти, видозмінити, спланувати, поєднати, модифікувати, винести судження, довести, оцінити, прийняти рішення.

Крім 12-бальної шкали оцінок, учитель може використовувати численні «малі форми оцінки» під час занять, які знаходять своє вираження в міміці, жестах, модуляції голосу, звертанні до учня, у коротких схвальних, критичних висловлюваннях учителя. У коротких зауваженнях учитель висловлює в усній (або письмовій) формі свої судження з приводу успіш-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

роби в домашніх роботах, письмових завданнях, творах, на малюнках або в шкільному щоденнику учня.

Засіб стимулювання учня буде залежати від його індивідуальних особливостей, які необхідно враховувати вчителю під час оцінювання їхньої діяльності. Гіперактивні школярі відрізняються надмірною активністю, рухливістю, неможливістю тривалий час зосереджуватися на будь-якому виді навчальної діяльності, тому під час оцінювання відповідей таких дітей доцільно давати тільки одне завдання на певний відрізок часу, надавати можливість звертатися за допомогою до вчителя в разі виникнення труднощів, завдання подавати в письмовому вигляді, стримано і спокійно аргументувати виставлену оцінку. Ліниві діти відрізняються відсутністю бажання навчатися. Під час оцінювання відповідей таких дітей доцільно формулювати настанову та вимагати виконання певного обсягу навчальних завдань, створювати у дитини необхідну мотивацію для подолання лінощів.

До дітей з емоційними порушеннями належать агресивні діти, емоційно розгальмовані або занадто сором'язливі, образливі, уразливі діти. Під час оцінювання відповідей таких дітей необхідно стабілізувати їх емоційний стан перед виконанням навчального завдання, пропонувати форму відповіді на вибір (письмово або усно), оцінку діяльності учня подавати делікатно й аргументовано, указуючи при цьому на успіхи дитини, або, якщо в учня щось не вийшло, висловити надію, що наступного разу він це зможе зробити.

Під час оцінювання відповіді й діяльності учня необхідно враховувати не тільки його індивідуальні особливості, але й темперамент. Ураховуючи особливості темпераменту школярів, учителю слід пам'ятати, що низька оцінка стимулює навчальну діяльність учня тільки в тому разі, якщо в нього сформована значущість успіху в навчанні та якщо він має сильну нервову систему. Учні зі слабкою нервовою системою низька оцінка не стимулює, а, навпаки, дезорганізує. Тож вдало підібрані форми вираження оцінних суджень стимулюють успішність. Важливою умовою, яка сприятиме розвитку адекватного оцінювання, є взаємодія на діалогічних засадах, які передбачають партнерство вчителя та учнів у досягненні високої мети розвитку і збагачення внутрішнього світу особистості як школяра, так і педагога.

Учителю необхідно пам'ятати, що оцінне судження, яке учень вважає справедливим, позитивне чи негативне, стає стимулом його поведінки і діяльності в майбутньому, впливає на його майбутню активність у самореалізації.

Таким чином, педагогічний контроль знань, умінь і навичок учнів був, є і буде важливим елементом навчально-виховного процесу. Він має виховне, освітнє та розвивальне значення. При правильній організації контроль підвищує відповідальність

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

учнів за рівень виконання завдань, привчає школярів до систематичної розумової праці, активізує пізнавальні інтереси, сприяє розвитку пам'яті, мислення та мовлення учнів, своєчасно викриває прорахунки навчального процесу та служить їх запобіганню. Для того щоб підвищити значущість оцінювання, необхідно систематично вивчати і враховувати індивідуальні інтереси і потреби дитини, ураховувати емоційний чинник, варіювати характер педагогічних оцінок з метою уникнення звикання до них дитини.

Оцінки можуть суттєво сприяти підвищенню успішності. Але якщо є недоліки при визначенні мети і змісту уроку, його дидактично-методичної організації, то навіть найбільш досконала методика оцінювання знань не допоможе підвищити успішність. Оцінка є важливим засобом виховання, але за умови, що учні не сумніваються в справедливості та об'єктивності вчителя. Якість педагогічного контролю за рівнем навчальних досягнень учнів забезпечується дотриманням принципів контролю та поєднанням різних його методів і форм.

Література:

1. Андреева В. М. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути майстром / В. М. Андреева, В. В. Григораш. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – С. 90–101.
2. Бабкова О. О. Оцінювальна діяльність як фактор впливу на якість шкільної природничої освіти / О. О. Бабкова. // Педагогічний альманах. – 2013. – Випуск 20. – С. 51–57.
3. Байназарова О. О. Діагностування знань та оцінювання навчальних досягнень учнів / О. О. Байназарова // Географія. – 2005. – № 15–16. – С. 7–9.
4. Білоусова М. В. Оцінка – це один з найтонших інструментів виховання / М. В. Білоусова // Педагогічна майстерня (Осн.). – 2014. – № 12. – С. 23–29.
5. Гречаник О. Є. Педагогічний контроль навчальних досягнень в умовах особистісно орієнтованого навчання / О. Є. Гречаник // Географія. – 2008. – № 15–16. – С. 52–56.
6. Кельнер С. С. Оцінювання знань як стимул розвитку / С. С. Кельнер // Шкільному психологу. Усе для роботи (Осн.). – 2012. – № 9. – С. 8–14.
7. Яценко В. С. Методика оцінювання навчальних досягнень учнів з географії / В. С. Яценко. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 110 с.